

Получена: 12.04.2023 г.

Приета: 28.08.2023 г.

АДАПТИРАНЕ НА ПОДХОДА „СЪЗДАВАНЕ НА МЯСТО“ ПРИ ОБНОВЯВАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ПРОСТРАНСТВА В БЪЛГАРСКИТЕ ГРАДОВЕ. СЛУЧАЯТ ПЛОВДИВ

М. Ташева-Петрова¹, М. Бадева²

Ключови думи: създаване на място, приобщаващо градско обновяване, гражданско участие, публични пространства, пространство и място, урбанистични политики за устойчиво развитие, Пловдив, плейсмейкинг

РЕЗЮМЕ

Представени са резултатите от проучване на възможностите за установяване на методическа рамка за прилагане на подхода „създаване на място“ в публичните пространства в българските градове. Анализирани са три казуса, разположени в различни морфологични градски зони в град Пловдив с различна обществена значимост, местоположение, достъпност и ползватели. Проведени са пространствени анализи, теренни проучвания и допитвания (анкети) с жители и ползватели в работилници в трите градски пространства с цел идентифициране на различия в техните характеристики. Проведени са шест полуструктурирани интервюта, които идентифицират потребността от подкрепа на подхода плейсмейкинг, както и определяне на роли и отговорности на граждани, експерти, представители на администрацията и политици. Формулирани са стратегии и възможности за институционализация на процеса „създаване на място“ при различни градоустройствени ситуации и устройствени рамки.

¹ Милена Ташева-Петрова, доц. д-р арх., кат. „Градоустройство“, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: tasheva_far@uacg.bg

² Мария Бадева, докторант арх., кат. „Градоустройство“, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: badevamarina@gmail.com

1. Въведение

Като всеобхватен практически подход за подобряване на квартала, града или региона, „създаването на място“ подтиква хората колективно да преосмислят и преоткрият публичните пространства като важни активи на общността¹. „Създаването на място“ е процес на сътрудничество, чрез който се формира и моделира обществената сфера, увеличава се споделената стойност на градските пространства, като се акцентира върху физическите характеристики и социо-културната идентичност на публичните пространства. Процесът е мощен катализатор за потенциала на колективната визия на дадена общност и подпомага преосмислянето на ежедневните пространства и преоткриването на паркове, площи, междублокови пространства, квартали, улици, крайбрежни зони, пазари и други обществени пространства.

Подходът *плейсмейкинг* се основава върху експертността на общността при създаването на публични пространства във време, в което *правото на град* [1] все повече се припознава като основно човешко право. Насочен към хора от всички възрасти, с различни способности, умения и социално-икономически характеристики, подходът обръща внимание на безбройните начини, по които физическите, социалните, екологичните, културните и нематериалните качества на дадено място са тясно преплетени в консенсусни процеси по създаване и управление на публичното пространство. Процесът „създаване на място“ е: трансдисциплинарен; воден от общността; визионерски; приобщаващ; трансформиращ; социален; обвързан с контекста на мястото; фокусиран върху създаването на дестинации в градовете; воден от принципа „функцията следва формата“; гъвкав; адаптивен; динамичен [2].

Като развиват положителния потенциал на своите публични пространства, градовете могат да подобрят своята безопасност и сигурност, да създадат икономически възможности, да подобрят общественото здраве, да създадат разнообразна градска среда и да заздравят демократични практики. В съвременния дълбоко взаимосвързан свят на бърза урбанизация, технологично развитие и заплахи за околната среда, всички тези фактори са жизнено важни за градското население, което към 2050 година се очаква да достигне над две-трети от населението на Земята [3]. В този контекст, подходът „създаване на място“ би могъл да бъде един от инструментите за постигане на устойчива, благоприятна и приобщаваща градска среда в условията на ограничени възможности за публично финансиране, нарастващи изисквания на градските жители към средата за обитаване и обективната потребност от нейното непрекъснато обновяване.

2. Контекст на изследването

2.1. Процесът „създаване на място“: философски и теоретични концепции

С нарастващата урбанизация в световен мащаб се наблюдават процеси по заличаване на уникалността и духа на мястото (*genius loci*) [4]. Трансформирането на пространствата в места е екзистенциална дейност, тъй като чрез създаването на места хората визуализират, запомнят и по този начин стабилизират чувството за принадлежност

¹ „placemaking“ (от англ. place – място и making – правене, създаване или в превод „създаването на място“, „мястосъздаване“, „мястоправене“). Тъй като в българския език процесът все още няма фиксиран и наложен термин, в тази статия са използвани като взаимнозаменяеми термини „създаване на място“, „мястосъздаване“, „мястоправене“ и „плейсмейкинг“.

и социална интеграция – цели, които придават смисъл на живота и самоопределянето и допринасят за създаване на по-устойчиви градски структури [5]. Сред общите концепции за връзката между хората и техните локални пространствени настройки е „чувството за място“, допълнено с понятията за привързаност към мястото, идентичност на мястото и зависимост от мястото. Трансформациите на пространствата в места са свързани с директни човешки преживявания и взаимодействия, които впоследствие поражда чувство за отговорност към местата, тъй като загубата или увреждането им застрашава самоидентификацията на групата или индивида [6, 7]. Счита се, че феноменологичните изследвания са основата за изготвяне на стратегии за създаване на място или неговата трансформация. При изследване на мястото в дълбочина основен акцент се поставя върху устойчивата идентификация на хората с мястото, описано от гледна точка на три компонента: а) физическа обстановка на мястото; б) извършвани дейности, ситуации и събития; и в) индивидуални и групови значения, създадени чрез възприятията и преживяванията на хората по отношение на конкретното място [8]. Некритичното приемане на масовите ценности или самоцелното търсене на ефективност води до „липсата на усещане за място“¹, което се проявява чрез масовата комуникация, масовата култура, централизираното управление и „случайната замяна на разнообразни и значими места с анонимни пространства и унифицирани среди“ [9, 10]. Независимо от историческото време, географската, технологичната и социалната ситуация, хората винаги ще се нуждаят от значими места, защото чувството за собственост и идентифицирането с тях е неразделна част от тяхното самоопределяне като човешки същества [11, 12].

Огромният потенциал и ролята на обикновените граждани като потребители на пространството се разглежда от Дейвид Харви [1], Анри Лефевр [13], Мишел Дьо Серто [14] и Джейн Джейкъбс [15]. Обикновените хора са „создатели на градските пространства“², а ключовите параметри при изследване на пространството и разбирането на неговото „създаване“ са физическите обекти, институционалните структури и социалните практики [13]. Триадата на социалното пространство, изградена от възприемано, мислено и живяно пространство също може да се възприеме като основополагаща концепция за процесите по създаването на значими публични пространства, тъй като неформалните и нематериални процеси по изграждане на пространството могат да бъдат също толкова значими, колкото и материалните проявления, които са продукт на тяхното изграждане [13, 16].

2.2. Процесът „създаване на място“ като част от развитието на устойчиви и приобщаващи политики за градско обновяване и развитие

Публичните пространства в градовете изпълняват важни обществени функции и оформят ключови характеристики на градовете и живота в тях. През последното десетилетие към публичните пространства е насочено вниманието на градските политики за справянето с предизвикателствата, свързани с „правото над града“³ [13, 17, 1]; действията за адаптацията към изменението на климата; прилагането на принципите за изграждане на здрави градове; осигуряването на безопасност, сигурност и условия за приобщаване и равнопоставеност [18, 19].

¹ „placelessness“

² „producers of urban space“

³ The right to the city

Организации с нестопанска цел като „Проект за публични пространства“¹ (PPS) и Мрежата *Placemaking Europe* развиват подхода за „създаването на места“ в градовете, който демонстрира как работата с общността от една страна може да бъде ефективен инструмент за съживяването на публични пространства, а от друга – как съвместното създаване на публични пространства може да заздравява и сплотява градските общности [2]. Те обединяват и свързват активисти с разнородни професии с цел подобряването на градската среда в европейските градове чрез „плейсмейкинг“ и насърчават изработването на механизми и създаването на инструменти за обогатяване и развиване на методите и институционализацията на подхода [20]. Споразумението за сътрудничество между UN-HABITAT и PPS на тема „Трансформиране на градове чрез създаване на места и обществени пространства“ от 2011 г. полага основите на взаимодействие с глобален обхват и многостранни цели, сред които повишена осъзнатост за важноста на публичните пространства, насърчаване на интензивен обмен на идеи между заинтересованите страни, образование на ново поколение граждански лидери, архитекти, урбанисти и експерти за предимствата и прилагането на подхода „създаване на място“ [21]. Едва след 2015 г. се акцентира върху необходимостта от преразглеждането и подобряването на нормативната рамка, свързана с насърчаването и регламентирането на създаването, ревитализацията, управлението и поддържането, режимите на ползване и подобряването на достъпа до публичните пространства [22]. Различни аспекти на участието и включването на заинтересованите страни в обновяването на публичните пространства са засегнати в поредица международни стратегически документи: за интегрираното градско обновяване и развитие [23], за насърчаването на базирани на мястото инвестиции спрямо спецификите на територията [24], за изграждането на партньорства и включването на голям брой заинтересовани страни, както и усъвършенстване на местните и регионални власти [25].

Сред съвременните инициативи, програми и подходи, които демонстрират актуалността и приложимостта на процеса по „създаване на място“ с акцент върху устойчиво и приобщаващо градско развитие са Новият Европейски Баухаус, Хоризонт Европа, бюджетирането с общностите и др. Базираните на систематичен подход за съвместно създаване „живи лаборатории“² интегрират процесите на изследване в общности и в среди от реалния живот. На практика те поставят гражданите в центъра на иновациите и по този начин са доказали способността си да оформят по-добре възможностите, предлагани от новите концепции и решения към специфичните нужди и стремежи на местния контекст [26]. Също така, „живите лаборатории“ позволяват да се постигне съгласуваност на политиката „отдолу-нагоре“, като нуждите и стремежите на местните заинтересовани се свържат с приоритетите на Европейския градски дневен ред, Кохезионната политика на ЕС и научноизследователските програми на ЕС.

2.3. Процесът „създаване на място“ – състояние на научните изследвания

Плейсмейкингът не е нова идея – заражда се през 1970-те години с разработки, които поставят хората, а не автомобилите в центъра на своите концепции и практически действия. Отправят се призови за решителна промяна на градското управление и се посочва, че градовете се планират не като конгломерати от обществени пространства и сгради, а само като отделни сгради и урбанистични структури, в които се търси разделяне на функции в унисон с прилагането на градоустройствените идеи на модернизма [15].

¹ PPS – Project for Public Spaces

² Living Labs

Докато Джейкбъс окуражава обикновените граждани да поемат „собствеността“ на градските пространства чрез т.нар. концепция „контрол и отговорност“¹ [15], Уайт очертава ключовите елементи, които създават жизнена среда и оживеност в публичните пространства [27]. Още през далечната 1969 г. Арнщайн формулира тезата за степенуваните форми на гражданско участие, които указват стъпките към реално приобщаване към процесите по градско планиране [28]. През последното десетилетие е осъзнато, че управлението на градското развитие е изправено пред нарастващи предизвикателства, за посрещането на които архаичните модели и методи са неефективни, а наложилите се процедури за планиране изостават по отношение на адаптивността им към увеличаващата се комплексност на градовете [16].

Академичните публикации след 1980-те години представят „създаването на място“ като инструмент, който позволява на хората да споделят знания и да придобиват нови умения, за да могат да трансформират собствената си среда. Научните изследвания са насочени към процеса на разработване на проектите и резултата от пространствените трансформации, в които водеща роля имат експертите и политиците [29, 30]. През 1990-те години фокусът постепенно се измества върху интегрирането на гледните точки и предложенията на различните заинтересовани страни в разработването на конкретни решения в процеса по създаване на място [31]. Теоретично погледнато, „създаването на място“ е процес, свързващ подходите отгоре-надолу и отдолу-нагоре. В практиката, обаче, създаването на места посредством този съвместен подход е все още предизвикателство, тъй като остава неизяснен въпросът относно свързването на инициативите отдолу-нагоре (в малък мащаб) с тези отгоре-надолу (в по-голям мащаб). Необходимо е да се проучи как „създаването на място“ в по-малък мащаб може да бъде ситуирано в по-машабни проекти и как то да бъде отразено в политиките и визиите за развитие на градската среда [32].

Все по-широкото прилагане на плейсмейкинг подхода в световен мащаб очертава посоката, в която се движи развитието и ревитализацията на съвременните градове – към нарастващо участие на хората в създаването и подобряването на градската среда и общностна мобилизация и самоорганизация за обновяване на публичните пространства. Осъзната е необходимостта от съвместен подход към създаването на място, който се намира някъде по протежение на континуума между подход, ориентиран към общността, „отдолу-нагоре“, и подход „отгоре-надолу“, ръководен от властимащи и експерти [33 – 35]. Въпреки че литературата относно „плейсмейкинг“ е сравнително обширна и интегрира множество дисциплини и полета на познание, се забелязва дефицит на проучвания, свързани с институционализацията на подхода и ролята на местната власт в процеса по „създаване на място“ [35]. За да могат местните власти да работят ефективно с процеса по създаване на място, е необходимо по-добро разбиране на подходите на управление, които могат да улеснят сложните партньорства и участието на заинтересованите страни. Тъй като общините често са най-влиятелният индивидуален участник в процеса на планиране, тяхната роля и лидерски стил могат да се разглеждат като фактори, определящи успеха на процеса по създаване на място.

Въпреки че съществува широк спектър от изследвания за процеса плейсмейкинг, които го анализират от различни гледни точки, липсват системни проучвания, които подчертават значителната роля на местните жители и обикновените хора в създаването на места [32]. Също така е нужно да се конкретизира до каква степен този процес може да бъде интегриран в цялостния процес по управление на територията и създаването и поддръжката на пълноценна градска среда в различни по големина, местоположение, значимост за града, морфология и функционално съдържание публични пространства.

¹ „eyes on the street“

3. Цел и методически подход на изследването

Въвличането на гражданите в развитието на градовете допринася за създаването на по-сплотени и здрави градски общности, но и изисква намирането на общ език между граждани и общини и тяхното сътрудничество при развиването, подобряването и управлението на градските пространства. Основната цел на проучването е да формулира насоки за прилагане на подхода „създаване на място“ в българските общини чрез установяването на потенциални допирни точки между граждани и местна власт в процеса по „създаване на място“.

Формулирани са следните изследователски въпроси (ИВ): ИВ1: Какъв опит имат българските градове в прилагането на подхода „създаване на място“?; ИВ2: Необходимо ли е диференцирано прилагането на подхода „създаване на място“ в зависимост от урбанистичния контекст?; ИВ3: Какво е мнението на експертите относно необходимостта и възможностите за институционализация на подхода „създаване на място“?

За отговора на ИВ1, са проучени добри практики, приложили подхода „създаване на място“ през последните 25 години в град Пловдив и в други български градове. Анализирани са типовете проекти, видовете публични пространства, субектите, които са реализирали проектите, финансирането и устойчивостта на проектите.

Обосновката на необходимостта от диференцирано прилагане на подхода „създаване на място“ (в отговор на ИВ2) е направена на базата на проведен сравнителен анализ на три казуса – публични пространства, разположени в конкретни общински имоти в гр. Пловдив: в централната градска част – Ядрото в кв. Капана (казус А), в междублоковото пространство със смесено застрояване в ЦГЧ – комплексно и квартално застрояване (казус Б), и в междублоковото пространство в жилищен комплекс ж.к. Тракия (казус В). Казусите са разгледани като част от различни морфологични градски зони с различно историческо развитие, урбанистичен контекст и предвиждания на актуалните към 2022 г. планови инструменти. Направен е сравнителен анализ на размерите и формата на имотите, значението им за града, ползвателите, поведението и дейностите в публичните пространства. Анализирани са и контекстът на проектиране и осъществяване на процеса „плейсмейкинг“, вкл. и устройствената обезпеченост. Експертната оценка на трите локации беше съпоставена с направената оценка на трите места от участници в работилници, проведени на всяко от тях. Така, чрез прилагане на подхода на „Живите лаборатории“ са събрани 39 анкетни карти и е направена оценка на трите публични пространства съгласно „Диаграмата на мястото“ – един от инструментите, който предоставя на гражданите критерии за оценка на публичното пространство по следните характеристики: общуване и обществен живот, достъпност и връзки, ползване и дейности, удобства и образ [35]. За оценката на възможностите за „общуване и обществен живот“ са избрани качествата: *разнообразно, контролирано, дружелюбно, пораждащо гордост, приятелско, интерактивно, приканващо*. „Ползването и дейностите“ са оценени по определянето дали местата са *забавни, активни, витални, специални, реални, полезни, с уникални местни характеристики, празнични и устойчиви*. Степента на „свързаност и достъп“ беше анализирана след оценката по критериите: *единно, разположено в близост до други места, свързано, четимо, достижимо пеша, удобно, достъпно*. „Удобрствата и образът“ бяха оценени по критериите: *безопасно, чисто, зелено, проходимо, комфортно, духовно, атрактивно, очарователно, историческо*.

За проучването на мнението на експертите относно необходимостта и възможностите за институционализация на подхода „създаване на място“ (и отговор на ИВ3) бяха проведени шест броя полуструктурирани интервюта в периода февруари –

декември 2022 г. Интервюирани бяха журналист (И1), кмет на район (И2), урбанист (И3), инженер (И4), главен секретар в Областна администрация (И5) и архитект (И6).

Синтезът от отговорите на изследователските въпроси доведе до идентифицирането на четири стратегии за прилагането на подхода „създаване на място“ и формулирането на пет възможни форми на институционализация на процеса плейсмейкинг. Стратегиите са оценени по отношение на урбанистичния контекст, като са съотнесени към трите казуса, а за формите на институционализация са маркирани предимствата и недостатъците, произтичащи от степента на децентрализация, представителство и приобщаване на съ-създателите.

4. Резултати и изводи от изследването

4.1. Прилагането на подхода „създаване на място“: българският опит

Българският опит в прилагането на подхода „създаване на място“ е скромнен, прилаган несистемно и предимно привнесен от чужди експерти или българи, обучавали се и/или живели в чужбина. През 1995 г. община Пловдив печели европейски проект за сътрудничество по изграждане и управление на Капана съвместно с община Дижон (Франция), в който основен акцент са публичните пространства. За първи път в страната в разработването на подобен проект се прилага подход, основан на широка отворена дискусия с гражданите на Пловдив по теми, свързани с естетизацията на квартала, организацията на автомобилното движение, паркирането, обслужването на търговските обекти и сметосъбирането. В продължение на 6 месеца работи приемна, в която се проучват мненията на жители и гости на града и специалисти отговарят на поставените от участниците въпроси. Изготвените месечни доклади служат за основа на разработените в рамките на проекта *Специфични правила за изграждане и управление на Капана* [36]. Разработеният управленски инструмент е депозиран в Община Пловдив, но за съжаление впоследствие не е одобрен.

През 2014 г., след като е обявено, че Капана ще бъде превърнат в квартал на творчески индустрии, в рамките на седмицата на архитектурата са представени резултати от интердисциплинен студентски проект „Възможният Капан“. Студентите по архитектура, урбанизъм и социална антропология анализират квартала и възможностите за развитието му създават тематични маршрути и споделят нов поглед към квартала чрез прилагане на комплексен подход към цялостни исторически урбанистични структури с богат архитектурен, социален и културен потенциал [36]. Отново в рамките на седмицата на архитектурата, но през 2015 г., чрез подхода плейсмейкинг е осъществен експерименталният проект „Раздумка в квартала“ в жк Тракия [37].

След 2015 г. инициативите на национално ниво за включване на заинтересованите страни в процеса на планиране и създаване на общи публични пространства на нестопански организации като „Неформално“ [38] и мрежата „Активни квартали“ на организацията „БГ Бъди активен“ [39] осъществяват пилотни и демонстрационни проекти за облагородяване на публични пространства и обучават фасилитатори и експерти за осъществяването на „плейсмейкинг“ в българските общини. Основни предизвикателства при реализирането на тези проекти са комуникацията с общинската администрация, продължителността на процедурите за съгласуване на проектите, осигуряващи гаранции за сигурност и безопасност по време на изпълнение и експлоатация на обектите. По-голяма част от проектите получават безвъзмездно финансиране без уточнен модел за управление (вкл. поддръжка), а реализациите са предопределени от наличните

материални, финансовите и процедурните рамки. Реализирани са проекти за детски площадки, места за събиране на младежи, градини, тематични площадки.

С цел облагородяване на обществените зелени пространства, общинската програма „Зелена София“ на Столична община (СО) непрекъснато подкрепя инициативи отдолунагоре от 2011 г. и има натрупан опит и знание за възможностите на политиките за овластяване на гражданите чрез финансиране на проекти, разработени и реализирани от етажни собственици, юридически лица, неправителствени организации и читалища. Програмата осигурява посадъчен материал и парково обзавеждане с ограничена номенклатура и съдейства за дейности по озеленяване в рамките на проекти, представени и реализирани с участието на гражданите [40]. В периода 2011 – 2018 г. по тази програма са реализирани 890 проекта (средно 37 проекта на административен район) [41]. Поновата програма на СО за избор и реализация на проекти за подобряване на градската среда, предложени от гражданите и избрани от тях с гласуване „София избира“ [42] представлява своеобразно тестване на инструменти за осъществяване на бюджетирани с участието на общностите [43]. Легитимността на избора, обаче, подлежи на дискусия заради формата (онлайн) и правилата на гласуване, които не осигуряват широка представителност. Проектът Урбинат, финансиран от програма Хоризонт 2020 на ЕС въвлича гражданите в съвместно диагностициране, проектиране, изпълнение и наблюдение на природно базираните решения (ПБР) чрез обособяване на здравословен коридор, който преминава през междублоковите пространства на жилищните комплекси в р-н Надежда (София) [44]. Опитът при разработването на концепцията и проекта за коридора показва, че създаването на висококачествено обществено пространство в жилищните комплекси трябва да бъде част от дългосрочно интегрирано сътрудничество, заложено в общоградски стратегии за възстановяване и развитие. Всички участници в този процес осъзнават, че общественото пространство изпълнява различни функции и удовлетворява различни потребности. Предизвикателство остава приобщаването на всички участници в градските процеси, прилагането на принципите на универсалния дизайн във вече изградена среда при ограничен бюджет, ефективната комуникация между местната администрация и гражданите и ефективни действия, водещи към овластяването им [45].

Работещите стратегии в европейските градове, но вече прилагани и у нас през последните 20 години, са насочени и към мотивацията и активирането на гражданската инициатива и включването на подхода „плеймейкинг“ в обновяването на публичните пространства. Допълнителни проучвания и бъдещи изследвания следва да се фокусират върху рамката и договореностите, както и ясното дефиниране на етапите и периодите на устройственото и инвестиционното проектиране, в които се осъществява пълноценно включване на заинтересованите страни. Доказана е и необходимостта от анализ на проблемите и възможностите на публичното пространство от гледна точка на съществуващи морфологии, настоящи практики и потенциал за приспособяване към функции и рамка (пространствена, финансова, нормативна, техническа).

4.2. „Създаването на място“ в различен урбанистичен контекст. Изследователски казуси

4.2.1. Три публични пространства: Историческо развитие и урбанистичен контекст

„Капана“ (Казус А) носи името си от XV в., когато две тесни пазарни пространства, притиснати отвсякъде с дюкяни се превръщат постепенно в занаятчийската

чаршия на Пловдив. До началото на XX в. „Капана“ е търговското сърце на града – място за осъществяване на международна търговия, която от своя страна изиграва основна роля за поддържането на занаятчийството живо в региона до 1906 г., когато избухва голям пожар и унищожава голяма част от Капана. В периода 1920 – 1930 г. започва усилено възстановяване на „Капана“. Първият регулационен план за Капана предвижда нова, модерна, улична мрежа, в резултат на която, е заличена характерната улична мрежа, а градската морфология изцяло се променя. През 1936 г. започва и интензификацията на застрояването с частично изграждане на по-високи сгради за сметка на промените в мащабите и понижаване на виталността в квартала [36, 46].

До 1970-те години жителите на квартала вече са малко и обитават некомфортни жилища; в квартала има множество изоставени сгради, инфраструктурата е недостатъчно функционална. През 1970 г., след международен конкурс, е взето решение да се разчистят старите сгради и да се изгради нов комплекс по модела на американските търговски центрове. През 1975 г., обявена от ООН за Година за защита на паметниците на културата, младата творческа интелигенция на града започва акция за запазване на идентичността на Капана, която завършва през 1980 г. с получаването на статут „групов паметник на културата“ [46].

През 1989 г. „Капана“ е поставен под защита като групов паметник на културата съгласно Закона за паметниците на културата, с което се гарантира съхраняването му през идните десетилетия, когато реституцията, възстановените имотни граници и новото законодателство отново причиняват застой. „Капана“, обаче, продължава да вълнува със своята уникална феноменология и не оставя професионалистите, обществото и управляващите равнодушни. От 2014 г. до 2017 г. поетапно част от улиците на Капана се трансформират в пешеходни, в рамките на проекта на Фондация „Пловдив 2019“ – „Капана – квартал на творческите индустрии“, като следва неговите цели за дългосрочно развитие и добавяне на стойност към историята на мястото.

Площад „Ядрото“ е осъществен на един от малкото незастроени терени в квартал Капана. Общинският терен е използван неколккратно преди домакинството на инициативата „Европейска столица на културата“ като сцена за провеждането на прожекции и концерти. Заемайки се с облагородяването на терена, One Architecture Week 2014 си поставя за цел да създаде подходяща инфраструктура за бъдещото използване на мястото като обществен център на Капана. През 2018 мястото се обновява с изливане на бетонова настилка и премахване на дървената конструкция на сцената. Калканите на сградите в съседните имоти, които рамкират частично пространството на имота, са изрисувани и придават жизнерадостно чувство. Новият ПУП на ЦГЧ (който предстои да влезе в сила) предвижда пълно застрояване на Ядрото с дву- и триетажни сгради [47].

Градоустройственият план на Пловдив от 1965 г. си поставя за цел да осигури условия за живот за над 450 000 жители, като за 75 000 се предвижда да бъдат заселени в **жк Тракия**, където е разположен казус В. След проведен конкурс за градоустройствено решение на жк Тракия между екипи на водещи към момента проектантски организации в България, в периода 1972 – 1974 г. спечелилият колектив (на РПО Пловдив) разработва урбанистична концепция и градоустройствено решение. Гръбнак на урбанистичната структура от 12 жилищни групи, е линеарният център, около който са концентрирани високи сгради. Обемно-пространственото изграждане на комплекса следва принципа на намаляване на интензивността на застрояване, плътността и височината на сградите на жилищните структури с отдалечаване от линеарния център. Междублоковите пространства с обширни зелени и водни площи са замислени като зони за пасивни контакти, с *„по-близо до природата обемно-пространствено третиране“* [48]. Строителството на жк Тракия е осъществено върху одържавени земеделски земи, а първите жилищни структури са открити през 1976 г. През 1983 г. изграденият вече

жилищен комплекс е обособен като самостоятелна териториално-административна единица [49]. През 2016 г. в междублоковите пространства на Тракия се провеждат различни инициативи с фокус гражданско участие в рамките на One Architecture Week.

А Размери - 16x15,8м.
Площ - 218 кв.м.
Собственост:
Общинска частна

Б Размери - 20м. x 36,8м.
Площ - 770 кв.м.
Собственост:
Общинска частна

В Размери (прибл.) ~ 100м. x 100м.
Площ (прибл.) ~ 9500 кв.м.
Собственост:
Общинска частна

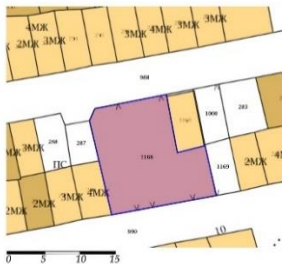
Новият ОУП на ЦГЧ предвижда застрояването на Ядрото

ЗРП на "Трета граска част", кв. 348, междублоково пространство

Извадка от ОУП на гр. Пловдив

Фиг. 1. Урбанистичен контекст на трите казуса в гр. Пловдив: а) публично пространство в ЦГЧ, Капана; б) междублоково пространство в квартал със смесено застрояване в ЦГЧ; в) междублоково пространство в жк Тракия. По редове: 1) Урбанистични характеристики; 2) Предвиждания на ПУП и ОУП; 3) Извадка от КАИС; 4) Изграденост и състояние на публичните пространства – снимки

Реализирана е инициатива с гражданско участие, основаваща се на подхода „плейсмейкинг“ в западната част на междублоковото пространство (казус В). Заради очевидната липса на поддръжка в периода 2016 – 2022 г., днес междублоковото пространство е занемарено и лишено от виталност. Общият устройствен план на гр. Пловдив предвижда запазване на режима „комплексно застрояване“ в квартала [50].

За жилищната територия в Централната градска част (казус Б) не се откриват достатъчно надеждни исторически данни и източници. Двете пунктови жилищни сгради и зелената площ (в обхвата на казуса) са изградени в края на 1960-те години, а съседните сгради – в периода 1965 – 1980 г. В конкретния тесен обхват, територията не е претърпяла съществени промени през изминалите десетилетия, а застроителният и регулационен план на „Трета градска част“ предвижда запазване на режима „Комплексно застрояване“ в квартала [51].

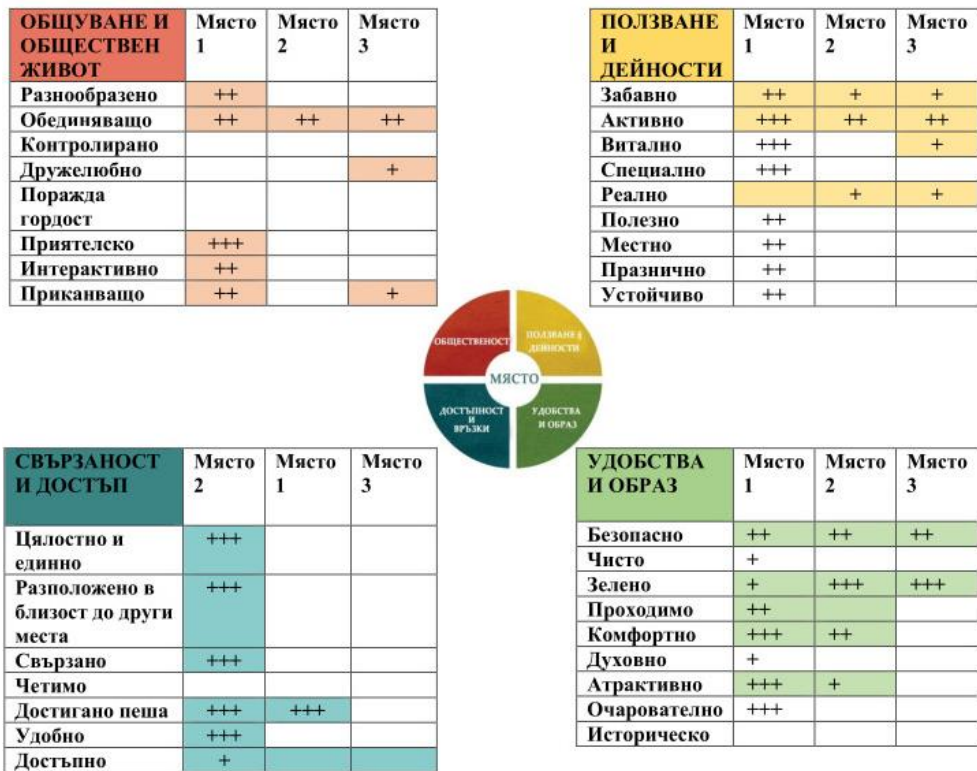
Имотите на трите казуса са общинска частна собственост. Размерите им се увеличават с отдалечаването от градския център – Ядрото е 218 m², междублоковото пространство на казус Б е с площ 770 m², а площта на междублоковото пространство в жк Тракия – приблизително 9500 m². С отдалечаване от центъра се увеличава зелената и намалява делът на запечатани от настилки почви (фиг. 1).

4.2.2. Три публични пространства: Оценка съгласно критериите в Диаграмата за място от експерти и участници в три работилници

Трите пространства са определени като достъпни, но нито едно от трите не е определено като четимо съгласно групата от характеристики „Свързаност и достъп“. „Ядрото“ е проходимо пеша, добре свързано с други публични пространства, видимо е от разстояние и от него се възприема своеобразен уличен силует. То е разположено в близост до множество обекти и е достъпно от всички посоки, което създава предпоставки за наситена пешеходна активност. Пешеходната активност и паркирането са отбелязани като отличителни черти за междублоковото пространство в ЦГЧ. Независимо от мащаба на анализиранията пространства, участниците в работилниците отбелязват, че трите места предизвикват чувство за обединеност, вътрешност на мястото и усещане за затвореност заради наличието на сгради около него. Тези характеристики, обаче, в различна степен придават чувство на сигурност и уют. И трите публични пространства се идентифицират не като дестинации и места за установяване и общуване, а като места за преминаване.

В групата „Възможности за общуване и обществен живот“ от „Диаграмата за място“ за трите публични пространства са идентифицирани характеристиките „приятелско“, „добросъседско“ и „кооперативно“. Въпреки това, над 80 % от участниците в работилниците споменават, че биха се включвали с доброволен труд за развитие и/или поддръжка на мястото, ако им бъде предоставена такава възможност. Някои споменават, че общността не е способна да се мобилизира и да поддържа публичните пространства. Повечето хора смятат, че е задължение на Общината да предостави възможности и информираност за участие на хората в процеси по „създаване на място“. Немалка част от участниците споделя неуспешни и неефективни опити за установяване на контакт с Общината по казуси, свързани с поддръжка на междублоковото пространство. Това донякъде разкрива и липсата на ефективна комуникация между районните администрации и гражданите. За разлика от другите две места, за „Ядрото“ в Капана са посочени и характеристики като: населено от различни ползватели, ползване вечер, социални мрежи, приятелско, интерактивно, приветстващо, наситено с разнообразие. Неочакван резултат от проучването е, че нито едно от трите места не предизвиква гордост сред ползвателите, както и че не се споменава за явна демонстрация на власт и опит за контрол. Голяма част от участниците в работилницата в жк Тракия не си спомнят и/или не припознават

предходната инициатива на сдружение [Не]Формално в междублоковото пространство през 2016 г. За нито едно от трите места не е отбелязано засилено присъствие на жени, деца и възрастни. Единствено Ядрото е определено като предпочитано от младежите място, където те с удоволствие прекарват продължително време.

Фиг. 2. Характеристики на мястото, идентифицирани от участниците в работилниците (повторяемост на оценките символ +, експертна оценка – цвят)

От групата характеристики „Ползване и дейности“ в „Диagramата на мястото“ за трите локации се посочва, че са атрактивни и забавни. „Ядрото“ се определя и като витално, специално, празнично, устойчиво. В него оживеността е по-засилена поради близостта му с градския център и местоположението му в „сърцето“ на Капана, докато двете междублокови пространства се използват от живущите в непосредствено заобикалящите ги сгради предимно за преминаване и разходка на домашни любимци. За двете междублокови пространства се споменава, че са реални, а за „Ядрото“ са отбелязани характеристики (вероятно валидни за Капана изобщо), свързани с икономическите фактори и развитието на недвижимите имоти.

От групата характеристики „Удобства и образ“ за трите места е посочено, че са зелени и безопасни. Липсата на сянка, подходящи функции в публичното пространство, както и елементи на градското обзавеждане в другите две публични пространства вероятно са причината за задоволителната оценка, дадена от участниците по показателите атрактивно, активно и оживено. В двете междублокови пространства наличието на пространствена и визуална замърсеност, липсата на пространствена йерархия и

организация са характеристики, които влияят негативно на чувството за комфорт и атрактивност. Отново за „Ядрото“ са посочени най-много характеристики – безопасно, чисто, проходимо, комфортно, духовно, атрактивно и очарователно. Въпреки това, след разговор с участниците, става ясно, че и при трите публични пространства чувството за несигурност се появява най-вече в резултат на обживяването им вечер от определени социални групи, които генерират шум и замърсяват с битови отпадъци. Пространствата са занемарени и не се поддържат и почистват от ползвателите. С цел преобръщане на тези тенденции участниците в работилниците предлагат инсталиране на системи за видеонаблюдение и по-ефективно улично осветление.

„Диаграмата за място“ е най-запълнена откъм идентифицирани от участниците в работилниците характеристики на мястото за „Ядрото“ в Капана. Виден и оправдаващ очакванията е резултатът, че от трите локации „Ядрото“ отговаря най-добре на въпроса „Какво прави едно място добро?“. Междублоковото пространство в централна градска част заема средна позиция по отношение на броя на идентифицирани характеристики, което съответства на неговия мащаб. Най-малкият брой характеристики от „Диаграмата за място“, идентифицирани за междублоковото пространство в Тракия потвърждава и установеното с наблюдения на място – то е по-малко успешно по отношение на обществения живот. Въпреки че е замислено като обширно пространство, което е част от зелената инфраструктура и предоставя набор от екосистемни услуги, задоволителното качество на средата компрометираща тази негова функция.

В резултат от сравнителния анализ на пространствените характеристики на трите публични пространства (разположени в различни морфологични зони) е установена взаимна обвързаност между споменаваните от Релф по повод на феноменологичните изследвания форма на публичното пространство и усещане за вътрешност и затвореност [11], и характеристиките на мястото, свързани с усещане за общност, обединяване и цялост. Изглежда, че колкото по-компактно е едно публично пространство, толкова по-засилено е усещането за място в него и обратно – колко по-обширно и неорганизирано е то, толкова по-слабо хората мога да почувстват духа на мястото и да се идентифицират с него. От направените пространствени изследвания отново се потвърждава хипотезата, че за да са успешни и добре функциониращи публичните пространства, е нужно при тяхното планиране и развитие да се вземат предвид човешкият мащаб, усещанията на хората и техните потребности. Определянето на ползвателите, мащаба, местоположението и обществената значимост на публичното пространство, обаче, извеждат на преден план и въпроса за диверсифицирането на подхода „създаване на място“.

4.3. Експертите за ролята и институционализацията на подхода „създаване на място“

От анализа на проведените шест полуструктурирани интервюта с експерти е извлечена и обобщена информация, свързана с ролята на гражданите и функциите на местната власт в процеса по „създаване на място“.

Гражданите могат да предоставят ценна информация за състоянието на квартали, паркове, площадни и междублокови пространства и пустеещи терени, и дори да формулират предложения за подобряването или преосмислянето им въз основа на техните специфични нужди (И2, И3). Счита се, че ангажираността на жителите и ползвателите в облагородяването на публичните пространства е предпоставка за жизнеността и наситеност със социална активност (И1). Ползвателите, заедно с експертите в общинските или районните администрации, урбанистите, инженерите и архитектите следва да обсъждат и генерират варианти за подобряване на публичните пространства (И1).

Местните власти имат ключова роля за засилването на ангажираността на гражданите при подготовката на проекти, свързани с проектирането и ревитализацията на публичните пространства чрез изграждането на двусочен диалог между гражданите и местните административни структури (И1). Ролята на Общината е да подкрепи оперативно и обвърже стратегически процесите по „плейсмейкинг“, като *„мотивираща гражданите да се включат в един такъв процес, преди началото на инвестиционното проектиране и след това да търси нужните средства, инструменти и материали“* (И3).

Гражданското участие в „създаването на място“ може да се осъществява по различни канали: регулярни проучвания на общественото мнение, създаване на тематични фокус групи, работни срещи/семинари, както и обществени изслушвания и обществени коментари по проектонаредби и проекторешения (И1). Освен припознатите практики на граждански журита и граждански форуми, се споменава и идеята за насърчаване на създаването на граждански сдружения по места, чрез които хора с различни професии доброволно да подпомогнат „създаването на място“ (И1). Предлага се и идеята за сформирани на общински медиаторни звена, които проучват, рационализират и операционализират разнородното мнение и идеи на гражданското общество – *„гражданите дават идеи и изразяват нагласи, но специалистите канализират тези желания, оптимизирайки различните потребности“* (И6). Различно е експертното мнение относно мястото на медиаторни звена: а) като част от общинските структури, които подпомагат процесите по „създаване на място“ и са посредници между граждани и община (И4, И6); и б) като част от експертните съвети на общините с определена тежест на мнението (И4). Акцентира се върху важноста плейсмейкинг инициативите да се провеждат от самото начало на „място“, за да може проблемите и възможностите да се дискутират в по-голяма дълбочина, а формираните визии за всяко едно място с участието на общността, експертите и други заинтересовани страни – да отговарят на спецификата на мястото и потребностите на ползвателите му (И4, И6).

Във връзка с функционирането на тези медиаторни звена, един от интервюираните експерти споделя, че според него „общината“ трябва да има желание да ангажира във всеки административен район определен брой хора, които *„работят и мислят заедно с общностите, обменят идеи, разпределят задачи, (...) така че в един момент един да води комуникацията с граждани и организации, друг да отговаря за логистика и материали, трети да извършва проучвателна дейност... (...) Тези медиаторни звена трябва да са съставени от експерти, които познават добре градската среда и имат желание и енергия да мотивират гражданите и да инициират процеса на „(пре)създаване“ на определени места“* (И3). Важно изискване към медиаторните звена е те да бъдат финансово независими от общините и местните администрации, *„защото няма да са ограничени в исканията и в израза на идеите си“* (И5).

Направените в рамките на проекта проучвания и анализи очертават две направления в институционализацията на процеса „плейсмейкинг“ – ясно регламентирани на процесите на взаимодействие между местна власт и участници и интегрирането им в процеса на проектиране и поддръжка/управление на градските публични пространства, и създаване на звена, които опосредстват взаимодействията и изграждат капацитет за приобщаващо градско обновяване (вкл. изграждане на капацитет сред гражданите и взаимно обучение между участници и администрация). Като резултат от направените интервюта с граждани, експерти и политици, са изведени следните принципи, които потвърждават част от установените препоръки към прилагането на подхода „плейсмейкинг“: а) приобщаване на жителите и ползвателите от самото начало на инициативите за обновяване и (пре)„създаване на място“; б) даване на ефективна, навременна и базирана на експертното мнение обратна връзка; в) широко проучване на наличието и потребността от нови обекти, дейности и ползватели чрез достигане и

въвличане на възможно най-голям кръг от обитатели (наематели и собственици); г) предоставяне на възможности за пряко взаимодействие между граждани и общинска администрация на локално ниво (район или квартал) и регулярно проучване на общественото мнение, степен на удовлетвореност, нагласи и потребности; д) въвличане на ползвателите и гражданите в оценката и управлението на публичните пространства.

4.4. Възможности за институционализация на процеса „създаване на място“

От направените урбанистични анализи, проучвания на терен и проведените полуструктурирани интервюта е направен изводът, че за постигане на устойчиви резултати и приобщаващо обновяване на публичните пространства е необходимо процесът по „създаване на място“ да бъде организиран на локално ниво и по възможност да се опира на дефинирани за целта модели на взаимодействие между жители и районна администрация, които да насърчават и мобилизират гражданите да се включват по-активно.

Доказаните и работещи стратегии за прилагане на подхода „създаване на място“ в европейските градове, а в последните 10 години и у нас, се определят от характеристиките на публичните пространства: местоположение, тип, функции, обществена значимост и устройствени предвиждания. Такива стратегии могат да се основават на предоставяне на нефинансови ресурси, предоставяне на пространства за „плеймейкинг“, предоставяне на възможност за избор на проекти на съответни места при ограничен бюджет и/или чрез предоставяне на финансиране за изпълнение на демонстрационни проекти.

Стратегията *„Ресурсите търсят подходящи места и общности“* се основава на предоставянето на ресурси (материали и експертна помощ) от страна на общинската администрация на състезателен принцип по примера на инициативата „Зелена София“ на Столичната община и епизодично организирани пленери (съфинансирани от различни източници) организирани на пленер в Етнографски комплекс Еръра и др. Подобна стратегия разчита основно на тактически намеси с минимална експертна намеса и не изисква продължителни съгласувателни процедури. Основните дейности са свързани с облагородяване на публичните пространства и „обзавеждане по каталог“. Тази стратегия може да бъде приложена към територии, подобни на казуси Б и В или в територии, за които предстоят съществени трансформации, но съществува гратисен период, в който пространството може да бъде използвано временно [52].

Стратегията *„Местата търсят съзидателни общности и стопани“* разчита на предоставянето на пространства за „плеймейкинг“ на различни места в града на състезателен принцип при ясно определени допустими дейности, бюджетна рамка и тематика. Тя е насочена към ясно дефинирани специфични групи от ползватели. Пълноценното реализиране на стратегията изисква баланс между гражданските предложения и експертен реализъм, осъществяване на съгласувателни процедури на инвестиционни проекти, разрешителни за преместваеми обекти, сертификати за елементите на градското обзавеждане с цел гарантиране на здравословна градска среда. Стратегията може да бъде приложена към територии, аналогични на казусите А и В и влезли в сила подробни устройствени планове. Подобно на предходната стратегия и ситуацията на Казус А, е възможно съчетаването на стратегия за временно ползване на имота.

Стратегията „Общностите избират места и проекти в рамките на определен общински бюджет“¹ се базира на „бюджетирането с общностите“ – демократично определяне на приоритетни за общностите проекти, реализирани в имоти публична/общинска собственост. Подобен подход се прилага в полските общини [53], заложен е във Визия за София 2050 [43] и се прилага през последните 10 години в повечето европейски столични градове. За ефективното приложение на стратегията са необходими ясни правила за номиниране, гласуване и избор на проектите. Стратегията е подходяща за територии, аналогични на трите казуса – А, Б и В.

Стратегията „Създаване на място като пилотен демонстрационен проект с предварително определен бюджет“ обикновено е насочена към тестване на подхода при предварително избрано място, към което е насочено финансиране под формата на грантови схеми и иновативни изследователски проекти, които се фокусират върху процеса, съвместния анализ и (пре)създаване на материалната среда и изграждане на капацитет (местен и на организациите, които усвояват финансирането). Въпреки че процесът се осмисля и споделя, за усъвършенстването му е необходимо следващо финансиране, а за поддържането и стопанисването на мястото се разчита на общностите, които не винаги припознават и одобряват проектите и мястото. Стратегията може да бъде приложена безпроблемно за обществено значими публични пространства на конкурсно начало. Подходяща е и за пространства, аналогични на казус А, за които подробните устройствени планове предвиждат трансформации.

Възможностите за реализиране на споменаваната под различни форми от всички участници институционализация на подхода „създаване на място“ по време на проведените интервюта визират различно ниво на децентрализация и създаване на: „медиаторни звена“ към районните администрации; ръководени от гражданския сектор независими „медиаторни звена“; „медиаторни звена“ към експертните съвети; граждански (обществени съвети) към общинските съвети; граждански дружества по места.

Създаване на „медиаторни звена“ към районните администрации, които функционално и пространствено обвързват стратегическите приоритети, политиките и процесите, провеждани „отгоре-надолу“ и иницирираните предложения, проекти и дейности „отдолу-нагоре“ (идващи от местната общност, жителите, инициативни групи и др.). Предимства на този вариант са възможностите за реално оперативно сътрудничество с местната администрация и експерти за постигане на видими резултати за относително кратък период от време. Недостатъците са свързани със стриктното следване на политическите приоритети и несигурността, произтичаща от мандатността на политическото управление.

Създаването на независими „медиаторни звена“, ръководени от гражданския сектор е алтернатива, в която изцяло участва НПО секторът, съставен от много на брой, разнообразни по профил субекти и юридически лица. От това произтичат и предизвикателства, свързани с разпределение на власт и влияние, достъп до информация и изкривяване на информация, затруднена комуникация между активисти, общности и общинска администрация и изключване на експертите.

Създаването на „медиаторни звена“ към експертните съвети е подходящ начин за набиране на идеи и проекти на ниво община/район, но е и повод за надмощие на експертното знание и предпоставка за неравнопоставен достъп до участие и изключване на широк кръг от ползватели на публичните пространства.

Създаване на граждански (обществени съвети) към общинските съвети по примера на някои райони в Столичната община и СОС. В този случай, заради оптималната

¹ participatory budgeting

оперативност на подобен съвет, предизвикателство е прилагането на принципите на представителната демокрация (чрез определянето на квоти) и пренебрегване на принципите на пряката демокрация (изключване на определени социални групи и индивиди).

Създаване на *граждански дружества по места* е приложимо за жилищните комплекси, в които участват етажните собственици. За осъществяването на ефективна комуникация е необходимо представители от районната администрация (назначени медиатори в основните отдели/дирекции) да консултират, активират и координират процеса на проектен принцип и в съответствие с тяхната експертиза.

Възможно е гореизброените форми на институционализация да бъдат приложени при сформирването на иновативни структури към общините на големите и средните градове в страната, като по-нататъшни проучвания биха могли да бъдат фокусирани върху разполагането на „медиаторните звена“ в зависимост от капацитета, административното деление или специфичните пространствени, средови и социални проблеми на конкретните общини. Основен фактор, съответстващ на процесите „отгоре-надолу“, но и гарант за припознаване и репликиране на прилагането на подхода „създаване на място“, е поставянето на ясно дефинирана рамка от страна на общината по отношение на структурирането на процеса на взаимодействие и определянето на фазите, в които жителите и всички заинтересовани страни могат да вземат активно участие или да бъдат изслушани. Значими фактори при управлението на очакванията на участниците в различните форми на приобщаване и участие са и: териториалните ресурси и бюджетните ограничения; предварително зададените изисквания към местата, проектите и градското обзавеждане; дефинираните ограничения – архитектурно-технически, управленски, здравни, експлоатационни.

5. Изводи

Ограничените общински бюджети и увеличаващите се изисквания на гражданите и на жителите към качеството на публичните пространства са сред основните предизвикателства пред устойчивото управление на публичните пространства в големите и средни градове в България.

Овластяването на гражданите и включването им в процеса по обновяване и вземане на решения за дадено място развиват отговорност, съпричастност и чувство за принадлежност – поведенчески елементи, необходими за изграждането на устойчива градска среда и общност. Приобщаващото участие води до оптимално използване на публичните ресурси и сплотяване на общностите, както и до повишаване на ефективната комуникация между общини и граждани. Установяването на потенциални допирни точки и създаването на медиаторни звена, въвлечени и отговорни за процеса на комуникация с гражданите и заинтересованите страни, биха подобрили значително процесите на комуникация, прозрачност и демократично вземане на решения за намеренията в публичните пространства. Подходът „създаване на място“ има потенциала да се превърне в ефективен инструмент за градско обновяване, който дава възможност на местните общности да поемат инициативата за трансформацията на публичните пространства и същевременно да бъде реализирана ефективна общинска политика за управлението им [54]. Това улеснява по своеобразен начин творческата практика и дава възможност за възраждане на некомерсиализираното (пре)създаване на демократични публични пространства чрез съвместно създаване, управление и интегриране с формализираните практики за градско обновяване, включително благоустройство и проектиране.

Благодарности

Настоящата научноизследователска разработка е осъществена по договор Д-149/2022 и подкрепена финансово от Центъра за научни изследвания и проектиране към УАСГ.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Harvey, David*. Right to the city. // *New Left Review*, 2008, (53): 23 – 40.
2. *Project for Public Spaces*. What is Placemaking?, 2007, <https://www.pps.org>, accessed 01.02.2022.
3. *United Nations*. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015, <https://sdgs.un.org/2030agenda>, poseten na 29.01.2023.
4. *Norberg-Schulz, Christopher*. Genius Loci: Toward a Phenomenology of Architecture. New York: Rizzoli Int., 1980.
5. *Williams, R., Giroux, H*. Cultural Politics. Routledge, New York, 1992.
6. *Greider, T., Garkovich, L*. Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment. // *Rural Sociology*, 1994, 59(1): 1 – 24.
7. *Breakwell, G. M*. Coping with Threatened Identity. London: Methuen, 1986.
8. *Relph, Edward*. Place and Placelessness. London: Pion Limited, 1976.
9. *Relph, Edward*. Rational Landscapes and Humanistic Geography. New York: Barnes and Noble, 1981.
10. *Relph, Edward*. Reflections on Place and Placelessness. // *Environmental and Architectural Phenomenology Newsletter*, 1996, (7): 14 – 16.
11. *Casey, Edward*. Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place – World. Bloomington: Indiana University Press, 1993.
12. *Malpas, J. E*. Place and Experience: A Philosophical Topography. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
13. *Lefebvre, Henry*. The Production of Space. Malden, MA: Blackwell, 1991. Original work published in 1974.
14. *De Certeau, M*. The Practice of Everyday Life. California: University of California Press, 1980.
15. *Jacobs, Jane*. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1961.
16. *Rantanen, A., Faehnle, M*. Self-organisation challenging institutional planning: towards a new urban research and planning paradigm – a Finnish review. // *Yhdyskuntasuunnittelu: The Finnish Journal of Spatial Planning*, 2017, 55.
17. *Lefebvre, Henry*. The Right to the City. E. Kofman and E. Lebas (eds). *Writing on Cities*, London: Blackwell, 1996.
18. *European Union*. Establishing the Urban Agenda for the EU. // *Pact of Amsterdam, Informal Meeting of EU Ministers Responsible for Urban Matters*, 2016, Amsterdam, The Netherlands, <https://ec.europa.eu/>, accessed 28.01.2023.
19. *United Nations*. The New Urban Agenda, 2017, ISBN: 978-92-1-132731-1.
20. Placemaking Europe. <https://placemaking-europe.eu/>, poseten na 18.05.2023.
21. *Project for Public Spaces, Inc, UN-HABITAT*. Placemaking and the Future of Cities /Draft, 2012.
22. *Habitat III. Issue Papers, Issue Paper on Public Space, 11-Public Space*, New York, 2015, <https://habitat3.org/11-Public-Space-2.0.compressed.pdf>, accessed 01/02/2022.

23. Toledo Informal Ministerial Meeting on Urban Development Declaration, Toledo, 2010, https://www.ccre.org/docs/2010_06_04_toledo_declaration_final.pdf.
24. New Leipzig Charter: The transformative power of cities for the common good, Informal Ministerial Meeting on Urban Matters, 2020, https://ec.europa.eu/regional_policy/new_leipzig_charter_en.pdf, accessed 22.01.2022.
25. Savet na Evropa – Evropejska harta za mestnoto samoupravljenie (<https://rm.coe.int/168098bb4f>), poseten na 22.01.2022.
26. *Westerlund, M., Leminen, S., Nystrom, A.* Living Labs as Open-Innovation Networks. *Technology Innovation Management Review* 2(9): 6 – 11, 2012.
27. *Whyte, W.* The Social Life of Small Urban Spaces. Project for Public Spaces, 2001.
28. *Arnstein, Sherry.* A Ladder of Citizen Participation. // *Journal of the American Planning Association*, July 1969, Vol. 35, No. 4, pp. 216 – 224.
29. *Shibley, R. G.* The complete new urbanism and the partial practices of placemaking. *Utopian Studies*, Vol. 9 No. 1, 1998.
30. *Day, L.* Placemaking by Design: fitting a large new building into a historic district. *Environment and Behaviour* Vol 24 No. 3 (1992) 326 – 346.
31. *Schneekloth, L., Shibley, R.* Implacing architecture into the practice of placemaking. // *Journal of Architectural Education* 1984, Vol. 53 No. 3, 130, 2000.
32. *Akbar, P. N., Edelenbos, J.* Positioning place-making as a social process: A systematic literature review. // *Cogent Social Sciences*, 7(1), 2021.
33. *Lazarević, E. V., Koružnjak, A. B., Mirjana, D.* Culture design-led regeneration as a tool used to regenerate deprived areas. Belgrade the savamala quarter: reflections on an unplanned cultural zone. *Energy and Buildings*, 115, 3 – 10, 2016.
34. *Strydom, W., Puren, K., Drewes, E.* Exploring theoretical trends in placemaking: towards new perspectives in spatial planning. // *Journal of Place Management and Development* 2018.
35. *Wolfram, Filemon.* The ABC's of Placemaking Governance. Learning from Amsterdam, Berlin & Copenhagen. Dissertation. KTH Royal Institute of Technology, School of Architecture & the Built Environment, Stockholm, Sweden, 2021.
36. *Vazmozhniyat Kapan.* 2014. <https://web.archive.org/web/20161010163710>, poseten na 25.04.2022.
37. *[Ne]formalno.* Razdumka v kvartala, Doklad, 2016, https://issuu.com/informal6/docs/neighbourhood_chat_oaw_2016, poseten na 22.01.2022.
38. *[Ne]formalno.* Proekt “Miasto“ – sazdavane na mesta chrez vavlichane na obshtnostite, <https://www.slideshare.net/bgbeactive/ss-126178136>, poseten na 22.01.2022.
39. Aktivni kvartali: proekt na BG badi aktiven, <https://thespot.bgbeactive.org>, poseten na 22.01.2022.
40. Programa „Zelena Sofia“, <https://www.sofia.bg/program-green-sofia-2023>.
41. IULM University. URBiNAT- D2.1. – Local Diagnosis Report for each Fronrunner City. Milano: s.n., 2019, www.urbinat.eu, poseten na 22.01.2022.
42. „Sofia izbira“, <https://www.sofia.bg/sofia-izbira>, poseten na 22.01.2022.
43. Vizija za Sofia: Dalgosrochna strategija za razvitie na Sofia I kraigradskite teritorii do 2050 g. (2020), <https://vizia.sofia.bg/wp-content/uploads/2019/12/VISION-SOFIA-GOALS-FINAL.pdf>, poseten na 22.01.2022.
44. URBiNAT Project web page, <https://urbinat.eu/>, D4.2: Healthy Corridor Concept – SOFIA, 2021, <https://urbinat.eu/resources/>, poseten na 22.01.2022.
45. *Tasheva-Petrova, M.* Sustainable management of open public space in a large housing estate in sofia: integrating physical characteristics and social dimensions, 3rd International Conference on Urban Planning – ICUP2020, University of Nis, 2020, ISSN 2738-0548.
46. *Alvadjev, N.* Plovdivska hronika. Plovdiv: Hristo G. Danov 1984.

47. Podroben ustroistven plan na centralna gradska chast. Plovdiv, v procedura.
48. *Pandjarova, Velina*. Razkaz za edin panelen grad, v Davcheva, M. i kolektiv, Arhitekturni obrazi. Balaria prez vtorata polovina na XX vek, Tom. 1 – Kontekst, Mio dizain Eood, 2021, ISBN 9786199212806.
49. *Toleva, Nina*. Almanah na panelna Trakia. Plovdiv 2016, Janet 45.
50. Obsht ustroistven plan na grad Plovdiv. 2015.
51. Zastroitelen i regulacionen plan na Treta gradska chast v rajon Centralen na grad Plovdiv.
52. *Tasheva-Petrova, M*. Vremenno izpolzovane na imoti, tereni i sgradi – instrument za gradsko razvitiie. Injenerni nauki, kn. 2/2013 g., Institut po metaloznanie, saorajenia i tehnologii Akad. A. Balevski, BAN.
53. *Anders-Morawska, J., Hereźniak, M*. Beyond Figures and Numbers. Participatory Budgeting as a Leverage for Citizen Identity and Attachment to Place. International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal (IS) 2:27-40.2019, <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=845575>, poseten na 22.01.2022.
54. *Sara, R., Jones, M., Rice, L*. Austerity urbanism: connecting strategies and tactics for participatory placemaking. CoDesign, 2020, DOI: 10.1080/15710882.2020.1761985, poseten na 22.01.2022.

ADAPTING PLACEMAKING FOR PUBLIC SPACE REGENERATION OF BULGARIAN CITIES. THE CASE STUDY OF PLOVDIV

M. Tasheva-Petrova¹, M. Badeva²

Keywords: *placemaking, inclusive urban regeneration, citizens' participation, public spaces, space and place, urban policies for sustainable development, Plovdiv*

ABSTRACT

The paper presents the results of a research on the possibilities for establishing a methodological framework for placemaking in public spaces in Bulgarian cities. Three case studies, located in different morphological urban areas in the city of Plovdiv, with different social importance, location, accessibility and users, are analyzed. Spatial analyses, field studies, and surveys with residents and users were conducted during the workshops in the three urban locations in order to identify differences in their characteristics. The results of six semi-structured interviews with experts are analyzed and the need to enhance placemaking is confirmed. The projected roles and responsibilities of citizens, experts, administration representatives and politicians are outlined. Strategies and possibilities for institutionalization of the placemaking process in different urban settings and urban planning situations are formulated.

¹ Milena Tashva-Petrova, Prof. Dr. Arch., Dept. "Urban Planning", UACEG, 1 H. Smirnski Blvd, Sofia 1046, e-mail: tasheva_far@uacg.bg

² Mariya Badeva, Arch. PhD Student, Dept. "Urban Planning", UACEG, 1 H. Smirnski Blvd, Sofia 1046, e-mail: badevamarina@gmail.com